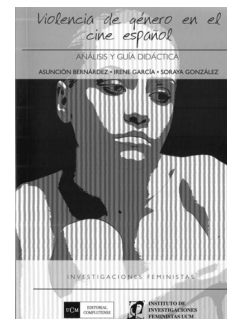


BERNÁRDEZ, A.; GARCÍA, I.; GONZÁLEZ, S. *Violencia de género en el cine español. Análisis de los años 1998 a 2002 y guía didáctica*. 1a ed. Madrid: Editorial Complutense, 2008. 261 p. ISBN 978-84-7491-923-1

PER IOLANDA TORTAJADA

Professora dels estudis de comunicació de la Universitat Rovira i Virgili



### La relació entre el cinema i la violència de gènere des de les causes

Asunción Bernárdez és professora titular del Departament de Periodisme III de la Universidad Complutense de Madrid i directora del projecte “La violencia de género en el cine español (1998-2002)”, finançat per la Dirección General de la Mujer de la Comunidad de Madrid, mentre que Irene García i Soraya González en van ser investigadores.

Aquest és un llibre significatiu no només pel seu interès teòric, sinó perquè aborda dos temes de gran rellevància social, com són la violència de gènere i l'alfabetització mediàtica. La importància de la violència contra les dones ha estat reconeguda, entre altres instàncies, a la llei espanyola (Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, que insta els mitjans de comunicació a fomentar la protecció de la igualtat entre homes i dones) i en polítiques concretes del Govern central, com ara el *Plan estratégico de igualdad de oportunidades 2008-2011*, en què es planteja la necessitat d'investigar l'imaginari sobre les dones creat pels mitjans i d'estudiar continguts que puguin reforçar els rols i els estereotips sexistes i, en darrera instància, la violència. D'altra banda, el desembre de 2008 el Parlament europeu va adoptar una resolució sobre l'alfabetització dels mitjans de comunicació en un món digital en què se sol·licita que l'alfabetització mediàtica s'inscrigui com a novena competència clau en el marc de referència europeu per a l'aprenentatge permanent i se subratlla que ha de formar part de l'educació formal a què tinguin accés tots els nens i nenes i ha d'integrar-se en els plans d'estudi de tots els nivells escolars. Doncs bé, l'obra té dues grans parts relacionades: una de més teòrica, amb tres capítols sobre la violència en general i la violència de gènere en particular, que inclou també l'anàlisi de la mostra de les pel·lícules triada, i una altra més adreçada a la pràctica, on trobem tant la guia didàctica que proposen les autores com les fitxes d'aquestes pel·lícules. Les autores volen “llevar a cabo una aplicación práctica de categorías teóricas en la representación de la violencia en el cine” (p.12)

i creuen que la seva anàlisi pot ajudar-nos a reflexionar sobre “cómo el cine contribuye a difundir, crear o cuestionar la desigualdad social entre los sexos” (p.12) i afavorir així el canvi d'actituds i de mentalitat que permeti transformar aquesta desigualtat.

Per Bernárdez, García i González la violència és quelcom implícit en les estructures narratives. Per estudiar com es plasma aquesta violència al cinema, el primer capítol ens parla sobre la violència i la societat. Després d'introduir alguns debats al voltant de la definició de la violència, les autores expliciten que la violència és social, no és constitutiva de les organitzacions socials i, a diferència del poder, té un caire instrumental. També comenten (en un to més provocador) que, avui dia, les dones pateixen una mena d'invisibilització perquè la seva representació visualitza excessivament la violència, però no la subordinació existent. Per això critiquen el tractament sensacionalista que els mitjans fan dels casos de violència de gènere i reivindiquen la necessitat de presentar-la i de pensar-hi des del marc del context de les relacions de gènere. A partir d'aquestes primeres reflexions, les investigadores fan un repàs dels estudis feministes sobre cinema i de la crítica que fan a la representació per acostar-se a la complexitat del fenomen de la violència. És aquí on recullen un seguit de categories que empraran posteriorment en una anàlisi enfocada des de la semiòtica, la psicoanàlisi i la crítica feminista del cinema: la distinció entre relat, història i diegesi, la consideració del punt de vista i l'enfrontament entre el desig i la llei com a eix fonamental dels relats i la identificació. Conclouen, com a preàmbul del següent capítol, que el cinema pot proporcionar representacions tan progressistes com reaccionàries i coincideixen, doncs, amb De Lauretis en negar que “el placer narrativo del cine [sea] propiedad exclusiva de los códigos dominantes, y que no [pueda] ponerse más que al servicio de la opresión” (p.78-79).

El segon capítol, titulat “Análisis e interpretaciones de la violencia de género”, és el capítol central, on es presenta l'anàlisi desenvolupada que permet tant operativitzar les categories definides des de la teoria com elaborar el que després seran

les fitxes i la part de les activitats de la guia didàctica. S'hi estudia la representació dels diferents tipus de violència (personal, institucional i estructural), i s'emfatitza la violència simbòlica, el paper de les dones en la narració, els estereotips atribuïts a homes i dones, les relacions entre dones, entre homes i entre gèneres, i les identitats. És una anàlisi que pretén quantificar la violència i presentar-la en tota la seva complexitat, tenint en compte no només els estereotips o la representació d'homes i dones, sinó qüestions de relacions entre gèneres. És, doncs, una aportació important a un àmbit on, habitualment, la majoria d'investigacions es queden en la constatació i la descripció dels actes de violència, i en la imatge dels homes i les dones, sense entrar en com es construeixen les interaccions i les relacions entre ells i elles. Arran d'aquesta anàlisi, que pren com a casos d'estudi un total de 18 pel·lícules, les autores exposen nombroses idees. En destacaré aquí quatre per la novetat que representen: (1) el cinema utilitza estratègies narratives —com ara que un esdeveniment sigui anecdòtic o, també, fer que l'agressor esdevingui víctima de la seva pròpia patologia— per treure importància a la violència que pateixen les dones; (2) la violència de gènere no està explícitament representada i, quan hi apareix, acostuma a justificar-se per les característiques negatives de la víctima o perquè aquesta víctima no la viu com a agressió; (3) les relacions entre dones tenen poc pes en la mostra analitzada i, sobretot, estan marcades per la rivalitat i l'enveja, i (4) les relacions entre gèneres no mostren sexisme, tampoc amistat (només relacions amoroses), i, en tota la mostra de pel·lícules, només s'hi aprecia un cas de relació d'amor igualitari entre una dona i un home.

Aquests dos capítols constitueixen més de la meitat del llibre i es clouen amb un tercer capítol (de només sis pàgines), que n'introdueix el quart (la guia didàctica). Després d'una primera reflexió sobre la importància de l'educació en mitjans s'hi presenta una guia breu pensada per a l'ESO que pretén contribuir a prevenir la violència de gènere. S'hi presenten poques dinàmiques (només vuit) i, a diferència d'altres materials de treball d'educació en comunicació, gran part de les activitats proposades estan pensades per practicar-les en grup tot centrant-se en la definició de *violència* i es fan sense material audiovisual, la qual cosa es correspon més aviat amb materials que no són específics de comunicació en educació i que podem trobar en altres àmbits. Tot i així, hi ha orientacions per al professorat, hi estan definits els objectius, s'hi aporten fitxes de treball i s'hi proposa una avaluació. Les darreres 62 pàgines estan dedicades a les fitxes de les pel·lícules. Aquestes pàgines conformen el cinquè i darrer capítol, que més aviat sembla un annex o una proposta integrada a la resta de l'obra. Això fa que aquesta part pràctica quedi una mica descompensada, tot i els múltiples elements presentats ja als primers capítols per treballar el tema.

Malgrat això, les autores fan aportacions importants encarant un tema —la violència de gènere— actual (i urgent) però molt poc treballat fins ara. I les fan apuntant cap a les causes (superant així una visió estreta de la violència que se centra en les

seves manifestacions), tot analitzant les pel·lícules des de les relacions entre gèneres sense limitar-se a les representacions entre homes i dones, i operativitzant els conceptes teòrics, no només en forma de categories d'anàlisi, sinó també d'eina educativa.